

İngiliz Gözüyle Türkler - III

Hamdi Bey¹

J. Theodore BENT

Haz. ve çev.: Uygur KOCABAŞOĞLU*

Pek çok ulus, varoluş süreci içinde harikulade adamlar yetiştirir ve her ne kadar Hasta Adam'ın imparatorluğunda yüzyıldan fazla bir süredir egemen olan durgunluk ve uyuşukluk nesiller boyu onun bu anlamdaki yaratıcı gücünü felce uğratmış ise de Türkiye dahi bu kurala bir istisna teşkil etmez. Yöneticileri parayla satın alınır, halkı ezilmiştir ve öyle görünür ki geleceğin tarihçileri Osmanlı Türkleri tarihinin son sayfalarında kayda değer isim bulmakta güçlük çekeceklerdir.

Bununla birlikte, bu ulusun her tür kuralına, dinine, mazisine ve deneyimlerine karşıt olarak Türkiye bu aşamada olağanüstü bir adam yetiştirmiştir. Bu adam, aynı anda bir sanatçı, özgür düşünen bir kişi ve arkeologdur. İmparatorlukta Sultan dışında hiç kimsenin ondan daha fazla gücü yoktur ve o bu gücünü Avrupa ve Amerika'nın arkeoloji derneklerinin araştırma konusundaki çabalarını boşa çıkarmak, imparatorluğun sınırları içinde bulunan arkeoloji varlığının geniş madenlerini ki bunlar insan uygarlıklarının ilk günlerine ilişkin ilgi merkezleri olarak üne kavuşmuş yerlerin çoğunu temsil eder, dikkate değer bir başarıyla kendi zevkine saklamak için kullanır.

Bu adamın adı Hamdi'dir ve unvanı olan Bey, belki onun durumunda bir K.C.B.'ye² denk düşer. Ekselansları Hamdi Bey, kendisi böyle hitab edilmeyi sever,

* ODTÜ, Tarih Bölümü.

¹ *The Contemporary Review*, Cilt: LIV (Kasım 1888), s.724-733.

² İngiltere'de yüksek sivil ve asker bürokratlara verilen ünlü Bath nişanının üçüncü derecesi (çev. n.).

görünüş olarak ufak; maymuna benzer, küçük, hoş ve esmer yüzlü, alını açılmış, seyrek saçlı, azametli kafası olan bir adamdır. Uzun burnunun üstünde, burundan sıkma gözlüğü durur ve dışarı çıktığı zaman başına geleneksel fesini giyer. Hareketleri kıvraktır, büküle büküle güler, derisi sarı ve kırışıktır ve her ne kadar sözcüğe bizim verdiğimiz anlamla gençse de onun kadar yaşlı görünen ellinin altında bir İngiliz bulmak zordur. Aslına bakılırsa, eğer o bir İngiliz olsaydı, sahnede Mr. Grossmith'in rakibi olurdu; çünkü hiçbir şey ona, bir süre önce İstanbul'un paçavralar içindeki dilencileri gibi, değnek, torba ve sadaka topladıkları çanak dahil dilencililiğin tüm avadanlıkları ve yüzünde herhangi bir dilencinin takınamabileceği en sefil ve acıklı görünüşle eğri büyrü dilenci pozunda çektiği bir fotoğraf kadar şeytani bir zevk vermez. Ekselansları, acı bir istihza ile, "Bu fotoğrafı benim zalim ve vahşi tabiatlı biri olduğumu söyleyen Avrupa'daki müzelerin müdürlerine ve İstanbul'daki Asar-ı Atika Şark Müzesi'nin Direktörü'ne göndermeyi düşünüyorum, zavallılar bir kerecik bile olsa haklı olduklarını düşünerek tatmin olsunlar," demektedir.

Hamdi'nin kökeni de meslek hayatından daha az dikkat çekici değildir; döneminin Saray'daki en etkili kişilerinden birisi olan, Sadrazamlık, Viyana Sefirliği yapmış, Türkiye'de çok ender olan bir şekilde son yıllarında da durumunu ve nüfuzunu korumayı başarmış muhterem Edhem Paşa'nın oğludur. Edhem Paşa, aslen, bağımsızlık savaşı sırasında, Sakız'daki büyük katliam anında adadan küçük bir çocuk olarak kaçırılmış saf ve katışıksız bir Rum'dur. Kuşkusuz bir Müslüman olarak yetiştirilmiştir ve akıllı olduğu için, kaçırılacak kadar talihli olmayan kardeşi kendi ülkesinde bir Rum papazı olup alçakgönüllü bir hayat sürerken, kökeni ne kadar belirsiz olursa olsun akıllı olan herkesin yapabileceği gibi yolunu açmıştır.

Bu nedenle Hamdi, her ne kadar Türk bir anadan doğmuş ve bir Türk olarak yetiştirilmişse de babası tarafından Rum'du ve bundan son derece gurur duyardı. O kadar ki, çok sevdiği klasik kahramanların eylemleri ve anılarıyla kendisi arasında ilişki kurmaktan çok hoşlanırdı. Atalarının doğum yerinin Sakız olduğunu ileri sürerek Homer'i de yurttaşları arasında sayar ve bu mitolojik şairin doğum yerinin Sakız olduğu teorisini hararetle savunurdu. Böylelikle Hamdi dünyaya, hayatta bir Türk'e nasip olabilecek oldukça büyük bir başarı şansı ile birlikte geldi ve görüşleri liberal ve ileri olan babası doğru düzgün eğitim alması için onu Paris'e yolladı. Bunun doğal bir sonucu olarak Hamdi, Türkiye'de son zamanlarda ortaya çıkmış bir sınıfa, Fransa'dan ikinci vatanları gibi söz eden, İslamcılığın engellerini söküp atmak için elinden geleni yapan ve kopya etmeye çalıştıkları ulusun kötülüklerinin pek çoğunu İstanbul'a döndüklerinde birlikte getirirken meziyetlerinin pek azını alabilen tuhaf bir klik oluşturan genç Türkler sınıfına mensuptur. Çürüyen Osmanlıların hurafe ve uyuşukluğunun içinden, içki içen,

Fransızca roman okuyan Pera'nın kumar cehennemlerine ve tiyotrolarına giden hızlı genç adamlara rastlamak gerçekten tuhaf bir gelişmedir. Bununla birlikte Hamdi'nin ruhu bu tür hafifmeşrepliklerin üzerindedir ve Paris'daki on bir yıllık çalışmasını başka şekilde değerlendirmiştir.

Herşeyden önce, ırkının kuralına uygun olarak iki Fransız hanımla -aynı anda değil, Avrupa'daki sıraya göre birinin ölümünden sonra diğeriyle- evlenmiş; ikinci olarak, Fransızca'yı bir Parisli gibi konuşup yazmasına rağmen çalışmalarını Zola ve Paul de Kock'un okunmasıyla sınırlandırmamış; üçüncü olarak, her ne kadar diniyle alay eder ve bir bardak şarabı geri çevirmezse de günlerini Paris'te eğitim görmüş bir Türk gibi kapısının üzerinde "Eczahane" yazdığı halde içinde ilaç bulunmayan bunun yerine müşterilerine taklit şampanyalar ve kötü *sherry*'ler sunan, insanın ruhuna hizmet eder görünüp gerçekte genç Türkiye'nin Kuran'da bu konuda konulmuş olan kurallara uymadığı İstanbul'un o tuhaf yerlerinde geçirmemiştir.

Hamdi, Paris'teki yaşantısı sırasında, daha sonraki meslek hayatını belirleyecek olan sanat, antika ve arkeoloji sevgisini kazanmıştır. Paris'ten döndüğünde Edhem Paşa iktidardaydı ve doğal olarak, oğlunun ailenin şöhretini ve nüfuzunu sürdüreceği bir işe yerleştirilmesini istedi. Seçilen ilk meslek diplomasıydı ama Hamdi, Doğu Sorunu'nun küçük entrikaları ve karışıklıklarının çok üzerinde bir ruha sahip olduğu için buna katlanamadı. Daha sonra Pera'ya Belediye Başkanı [Altıncı Daire-i Belediye Müdürü] yapıldı ve bu makamı kendisi ve çevresindekiler için aynı memnuniyetsizlikle bir süre işgal etti. Sanat ve sanatsal eğilimlere bağlılığı bu görevde yaptığı işler nedeniyle ona çok büyük bedbahtlık verdi. Yetkili birisi olduğu ve tüm o günlük işlerle kuşatıldığı hayatının bu evresinden yaşamış olduğu en sefil dönem olarak bahseder.

Zavallı Edhem Paşa oğullarıyla ciddi sıkıntılar yaşamış olmalıdır çünkü Hamdi'nin kardeşi, doğa bilimcisi olma konusunda ısrar ediyordu. Bu ise sanatın olduğu gibi bilimin de gelişmesini engelleyen Türk karakterine aynı ölçüde zıttı. Türkiye'de bir sanatçının yetişmesini beklemekten daha olanaksız bir şey hayal etmek zordur. Çünkü her biçimiyle sanat bu ırkta mevcut değildir. Aslında katı ortodoks bir Türk için sanat kesinlikle günahı. Kuran demiyor muydu ki: "Yaşayan bir şeyin resmini yapana lanet olsun; Kıyamet Günü tasvirini yaptığı kişiler mezardan kalkacak ve ondan ruhlarını isteyecekler; o zaman ellerinin yaptığı şeye gerçekten hayat veremeyenler ebedi ateşlerde yanacaklar."

Ama Hamdi bu yasağa, şarap içilmesini önleyen yasaktan daha fazla değer vermiyordu ve elinin altındaki olağanüstü konularda oldukça büyük başarı sağlamayı becerebiliyordu. Tablolarının büyük çoğunluğu, pek çok müşterisinin bulunduğu ve tatminkâr paralar getiren Fransa'ya ulaşmayı başarmıştı. Bunların

en iyileri, haremelerin içlerini, çiçek düzenleyen Türk kadınlarının yer aldığı ev görüntülerini, cami ve türbeleri, Hıristiyan ressamalara tümüyle kapalı olan konuları içerir. En iyi tablolarından birisi, Sultan Mehmet'in Bursa'da yaptırmış olduğu caminin yanındaki mavi çinilerle süslenmiş türbesinde ağlayan bir kadını gösterendir. Gerçekten de Hamdi çinileri resmetmekte çok iyidir. Her nasılsa resimlerinde figürleri yeterince öne çıkarmadığı, orta uzaklıkta kullandığı şeklinde bir eleştiri akla gelmektedir. Bununla birlikte onun iç mekanları çok güzeldir ve bunların gerçek değeri, başkalarının hayalden ya da acele çizilmiş taslaklardan yaptığı resimlere göre gerçeği sadakatle yansıtmakta oluşlarından gelmektedir. Manzara resimlerinde de oldukça başarılıdır; Bağdat'a ilişkin bir tanesi, tonlaması ve renkleri açısından harikuladedir. Ancak genç ve şık Fransız kızlarının görüntülerini sokakta dolaşmaya bıraksa kendisi için çok daha iyi olurdu. Her ne kadar model olarak kendi karıları vardıysa da onları kullanmakta çok başarılı olamamıştır.

Türkiye'deki tek ressam olmaktan doğan istisnai durumu Hamdi'ye büyük nüfuz sağlamıştır. Sultan Abdülhamit, Ekselanları'nın bu işten nefret etmesine rağmen, yeni yaptırdığı sarayın - Yıldız Köşkü- odalarını dekore etmesi için sık sık onu çağırır. Onun duvar dekorasyonu yapmaktan daha çok nefret ettiği bir başka uğraş yoktur ve Sultan'ın yemek odasının duvarlarına meyve ve çiçek görüntüleri koymak zorunda kalmaya katlanamaz. Bir keresinde Yıldız Köşkü'nde altı aydan az olmayan bir süreyi bu işte geçirmişti ve o sırada bütün öteki işlerini bırakmıştı. Zira Türkiye'de Sultan'ın emirleri yasa ve de Hamdi hükümdar katında olan nüfuzunu sürdürmeye özel bir önem verdiği için buna sabırla tahammül etmiş ve işi sadakatla yürütmüştü. Bununla birlikte Hamdi hükümdarına karşı olan gazabını özel durumlarda dışarı vurur ve saraydan stüdyosuna yeni bir sipariş geldi mi hiddet ifadesi ortaya koyan türlü şekillere girer. "O hayvan yine yeni bir resim ısmarlamış" der dişlerini gıcırdatarak. Kendisi koyu bir Müslüman olan ve Türkiye'nin mazide kalmış geleneklerini koruma konusunda inatçı olan Abdülhamit'in bu ortodoks olmayan aydın sanatçıya her anlamda sevimsiz gelmesi kolaylıkla anlaşılabilir bir şeydir.

Ekselanları'nın Kuruçeşme'deki ev ve stüdyosunu ziyaret olağanüstü hoş bir şeydir. Eğer araba ile giderseniz, yolun kötülüğü nedeniyle zorunlu olarak gereğinden fazla çalkalanırsınız. Ama buna karşılık bu deniz-nehirin kıyıları boyunca dizilmiş heybetli sarayların - Dolmabahçe'nin etkileyici girişi ve talihsiz Abdülaziz'in bir zamanlar fakir yuvalarının bulunduğu yerde yaptırdığı muazzam meskenin - arka kapılarını görürsünüz. Abdülaziz burada yalnızca bir gece geçirmiştir çünkü yerinden ettiği ve ömrü boyunca yaşadığı bu ikâmetgahından kovulunca ölen kadının hayalatını gördüğünü sanmıştır.

Hamdi'nin evi, denebilirse, "üstünde pek bir Fransız hava olan" muntazam bir Osmanlı eviydi. Boğaziçi'deki villaların çoğunda olduğu gibi dışarıya taşan saçaklarıyla ahşap bir evdi. Siyah ve beyaz çakıl taşlarıyla döşenmiş rutubetli bir hole girerdiniz ve merdivenlerden çıkınca kendinizi, hali vakti yerinde Türk evlerinin çoğunda görülen geniş bir bekleme odasında bulurdunuz. Buradan sağa ve sola doğru erkek ve kadınların odalarına geçilirdi. *Haremlik* kuşkusuz yerinde duruyordu ama Madam Hamdi tarafından Parisvari bir kabul salonuna dönüştürülmüştü ve herhangi bir tereddüt gösterilmeden derhal oraya buyur edilirdiniz. *Selamlık* da bekleme odasının çaprazında yerinde duruyordu ama

Hamdi burasını *atelye*'ye çevirmişti ve karısı kendisine ayrılan bölümde olduğu kadar burada da çok rahat davranıyordu. Pencereleden, akla gelebilecek her tür kayıkla kaplı akıp giden suyun ve Anadolu'nun karşıdaki tepelerinin nefis bir görünümünü elde ediyordunuz. Bu görünüm her sanatçıya ilham veren bir manzaraydı ve Ekselansları bundan çok büyük gurur duyardı. Evin hemen arkasında yeşil ağaçlıklı tepe yükselir ve Hamdi'nin babası Edhem'in köşk ve bahçeleri kolayca ulaşılabilen bir mesafededir. Odaların duvarları değişik harika sanat eserleriyle dekore edilmişti: Rodos porselenleri, Doğu nakışları, çiniler, seçme Tanagra figürleri ve Grek sanatının diğer hazineleri. Kısaca Ekselansları bir antika koleksiyoncusunun gönlünü çeken her şeyi topluyor ve koleksiyonunu da bilhassa kendine özel yapmakta avantajlı bulunuyordu.

Hamdi Parisli tavırların en mükemmeliyle sizi karşılamaya çıkar ve hemen sonra güzelliğinin belirgin izlerini taşıyan, zarif ama giyimini önemsemeyen, doğrusu bir parça pudrayı bile ihmal etmiş karısı girer. Hüzün verici derecede solgun ve yorgun görünmektedir; zavallı kadın, ona bakınca insan, Marie Hamdi'nin yaşamında ekzantrik bir adım atmış ve bunun yanlış olduğunu anlamış kadınlardan biri olduğunu hisseder. Her ne kadar evinde tam bir Fransız kadını gibi hareket etmekte, erkeklere ve kadınlara ait odalara istediği gibi girip çıkmakta, stüdyoda çayını içmekte ve sigarasını tellendirmekteyse de, evin dışına çıktığında yine de bir Türk hanımı olmak zorundadır. Hiçbir zaman yüzünü örten yaşmağı olmaksızın dışarı çıkmamaktadır. Hiçbir zaman kocasıyla birlikte dışarı çıkamaz ya da Türk

ırkından başka erkeklerle yürüyemez ve haremlerde temas kurduğu Türk kadınlarının manasızlığı ile ölümüne bunalmış görünmektedir. İki küçük çocuğu vardır, on yaşındaki Leyla ile dört yaşındaki Edhem. Küçük güzel kızının gelecekteki kaderini şiddetle hissetmektedir çünkü önünde kendinden önceki hanımın kızı örnek olarak durmaktadır. Bu akıllı, neşeli kızı Hamdi kısa bir süre bir Türkle evlendirmiştir ve onun için bir hareme kapatılmak ömür boyu hapis cezasına çarptırılmaktan pek de farklı değildir. Hamdi'ye bakıp da görünümü ve durumunu düşündüğünüzde iki Fransız kadınına ülkelerini ve dinlerini terkettirip bir haremde sakınları olmalarını başarması insana gerçekten çok dikkate değer görünmektedir. Hamdi'nin malik olduğu bir başka hanım kayınvalide şeklindeydi; son günlerinde ihtişamlı bir görünüm kazanan o tipik Fransız kadınlarından birisi. Bu hanım genellikle üst katta tutulurdu ve yabancılara gösterilmezdi.

Kahve ve sigara ile ağırlanırdınız; birisi henüz bitmiş, diğeri halen sehpa duran tablolarıyla stüdyoyu gezdirilirdiniz; evdeki pek çok ilginç sanat eserini takdir ederdim ve arka taraftaki bahçe için sizden özür dilenirdi çünkü Boğaziçi'ndeki yalılarda adet olduğu üzere, Ekselansları yanında bir bahçıvan değil de, aile sofrasına balık temin eden, kışın ön kapı önündeki karları, yazın da süprüntüleri temizleyen bir balıkçı çalıştırırdı. Ve bu balıkçının bütün becerisi o denli denizle ilgiliydi ki bahçenin hakkından ancak efendisinin diplomasinin hakkından geldiği kadar gelebiliyordu. Sonunda Hamdi bizzat kendisi sizi ön kapıya kadar geçirir, onu ziyaret etmek suretiyle göstermiş olduğunuz ince ilgi nedeniyle büyüldüğünü söyleyişi kapı kapanırken sizin çevrenizde yankılanırdı. Siz, Arnavutlar'ın bu yarı yıkık köyünde vapuru yakalamak için terbiyesiz Rumlar ve daha fazla güvenli olsun diye vapur biletlerini ayakkabılarının içinde saklayan ve hayattaki tek amaçları çirkin yüzlerini dünyadan gizlemek olan siyah Habeşli kadınlarla itişip kakışırken, ayrılışınızın verdiği rahatlığın Ekselansları'nın yüzünde yol açtığı gülümsemeyi kendi kendinize gözünüzde canlandırabilirsiniz.

Sanatkâr Hamdi Bey evindeyken böyledir: ama arkeolog Hamdi Bey, kendisi dışında yapılacak her türlü araştırmanın boyun eğmez karşıtı, Elgin Mermerleri'nin³ British Museum'da bulunduğu söylenmesi üzerine çılgın bir öfkeye kapılan, Efes'deki Diana Mabedi'nin kazısını yapan Mr. Wood'dan, buluntularını götürmeyi başardığı için, kanlı bıçaklı düşmanı olarak söz eden, Bergama'daki sadakatsiz davranışları nedeniyle Almanlar'a bir daha hiçbir zaman *ferman* almaları konusunda yardım etmeyeceğini (kendisinin yardımı olmadan hiçkimsenin *ferman*

3 Parthenon'dan sökülerek İngiltere'ye kaçırılmış friz. VII. Elgin Earl'ü Thomas Bruce (1766-1841) İskoçya'daki malikanesini süslemek üzere 1802 yılında frizi oluşturan 253 parça mermeri İngiltere'ye kaçırmıştı. Daha sonra British Museum'da sergilenen bu parçaların özgün yerine iade edilmesi için Yunanistan'ın talebi karşılanmadı (çev. n.).

alamayacağını iyi bilir) söyleyen Hamdi, bu haliyle bize oldukça farklı bir yönüyle görünür.

Türkiye'nin bu tür şeylere değer vermediği ve uyruklarının değerli heykelleri kireç ocaklarında kullanmasına göz yumduğu günlerde, başka ülkelerde saklanmak üzere bu hazineleri dışarı çıkaranlar büyük bir iş yapmışlardır, Hamdi Bey bile bu insanlardan hak ettikleri övgüyü esirgememektedir. "Ama" demektedir Hamdi, "artık işler değişti. Ben bir Türk'üm ve bu gibi şeyleri seviyorum. İstanbul'daki müzenin müdürlüğüne getirildim ve yaşadığım sürece hiçbir şey dışarı çıkarılmayacaktır. Siz zengin İngiliz, Fransız ve Amerikalı'lar kazı yapabilirsiniz ama bu yalnızca benim müzemin zenginleşmesi için olacaktır" ve bir sürü kemigi olup da onları paylaşmayı reddeden bir köpek gibi, kendi yiyemediklerini etrafa toplanmış aç arkeologlarla paylaşmayı reddetmektedir. Onun haklı olduğunu ve Türkiye'de bulunan şeylerin Türkiye'de kalması gerektiğini savunanlar vardır. Ancak, örneğin Amerikan Enstitüsü gibi Babil'deki kazı için binler harcāmaya hazır olan bir kuruluştan, kendisi cüzi bir şey bile almadan bu işi Hamdi'nin müzesinin zenginleşmesinin şan ve şerefi uğruna yapmakla yetinmesi beklenebilir mi? Bundan başka, Ekselansları Hamdi Bey, kendi ırkı içinde emsalsiz birisidir ve üstelik ölümlüdür. Onun meslek hayatı sona erdiğinde Saray müzesinde biriktirdiği hazinelerin kireç yapılmayacağını ya da başka şekilde kötü kullanılmayacağını garantisini var mıdır? Zira onun yerine geçecek hiç kimse yoktur ve imparatorlukta, onun şimdi yapmakta olduğu işe değer veren yetkili herhangi bir kimse de mevcut değildir. Mevcut *rejim* altında İstanbul bir müze için kesinlikle uygun bir yer değildir; toprağın, bu ülkede başkaları yönetime gelene ve çok daha mutlu bir arkeologlar kuşağı huzur içinde çalışmalarının sonucundan zevk alana kadar içindeki hazinelere saklaması çok daha iyidir.

Yüksek yerlerdeki büyük nüfuzu sayesinde Hamdi Bey, Türkiye topraklarının her yerinde, antik nesnelerin dışarıya kaçırılmasını önlemek üzere bir espionaj şebekesi kurmuştur. Taşradaki Türk *kaymakam* ve *müdürler* genellikle para ile satın alınabilir ve parayı vermeye hazır olduğunuz sürece yasalara aykırı herşeyi yapmanıza izin verebilirler. Ama eski eserler konusunda çok sıkıdırlar ve mültefit bir şekilde çok üzgün olduklarını, eğer cesaretleri varsa arkeologların altınlarını memnuniyetle alabileceklerini vs. vs. ama yapabileceklerinin ancak bu kadar olduğunu ve Ekselansları'nın bu nesnelerin nerden geldiğini öğreneceğini ve işten atılmalarında ısrar edeceğini söyleyerek bu tür nesnelerin dışarıya çıkarılmasına izin vermezler. Eski eserler üzerindeki bu sıkı denetimin Türk Hükümeti açısından bir sonucu, taşrada insanların her türden eski esere sahip olmaktan korkmaya başlamış olmasıdır ve eğer ülke dışına kaçırmanın bir yolunu bulamazlarsa bunları ya yeniden toprağa gömerler ya da yok ederler çünkü bunlara sahip olmak başlarına bela getirir. Eğer

bu eski eserleri Hükümet'e teslim ederlerse o zaman da yetkililer ellerinde bunlardan daha fazla bulunduğuna kesinlikle hükmederler ve daha çok arkeoloji adına değil, fakat Hamdi Bey'den aferin almak adına bu insanları sıkıştırırlar. Pek çok altın sikke bulmaktan başka bir suçu olmayan yaşlı bir adam şu sırada hapidedir ve bu rezil hâpishanede para ile kendisini kurtarmak olanağı bulunmadığına göre belki de hayatının geri kalan günlerini orada geçirecektir.

Hamdi, Sultan'dan Saray'ın arazisi içindeki Bizans kilisesi Aya İrini'yi armağan olarak almıştır ve şimdi Osmanlı Asar-ı Atika Şark Müzesi buradadır. Burası çok sayıdaki kubbesi ve zengin mavi çinileriyle çok hoş ve güzel bir yerdir ve her ne kadar en yüksek değerde olmasa, iyi yerleştirilmemiş ve kataloglanmamış da olsa Hamdi'nin taş lahitleri, çömlekleri, heykelleri vs. bu eski kilisenin yan geçitlerinde, derin mazgal gediklerinde ve hücrelerinde bir hayli sanatsal bir görünüm arz etmektedir.

Sultan'dan ayrıca Suriye'deki Sidon yakınlarında son zamanlarda yaptığı kazıda bulunduğu nefis lahitlerin sergileneceği yeni bir bina inşaatı için hatırı sayılır bir para da almıştır. Bu onun hayatının en büyük işidir ve bu konuyu konuşurken tam bir heyecan hummasına tutulmaktadır ve bu müzeyi dünyadaki en önemli müze yapacaklarını ve kendisinin de en tanınmış kişilerden birisi olacağını yüzü kızarmadan iddia etmektedir. Şu sıradaki bir korkusu yabancı arkeologların bunları göreceği ve kendi çalışmalarının sonuçlarını kendisi buna fırsat bulamadan yayımlayacaklarıdır. Onların çabalarını boşa çıkarmak için bu lahitlerini tahta kasalarda itina ile saklamaktadır ve meraklı bir yabancı bunlara çok yaklaşırsa derhal müze görevlisi tarafından uyarılmaktadır.

Aya İrini kilisesinin altındaki sandıklarda Hamdi, kemiklerini, yani henüz üzerinde çalışmaya fırsat bulamadığı yazıtlar ve diğer ilgi çekici nesleri saklamaktadır. Bunları imparatorluğun her yerinden, İznik'ten, Kapıdağı'ndan, Mersin'den ve Filistin'den toplamıştır. Hiç kimsenin bunlara bakmasına izin verilmemektedir ve şans eseri gözü açık bir arkeolog bu sandıklardan birisine nüfuz etmenin yolunu bulursa hemen kovalanmakta ve bir tek harfi bile kopya etmesine olanak tanınmamaktadır. Eski eserler konusunda tanınmış Amerikalı bir profesör Kapıdağı'na yaptığı bir gezide, üzerinde yazı ve yarım kabartma bulunan bir mermer bulmuştu. İstanbul'a dönüşünde gördüğü şey hakkında müze müdürüne bilgi verdi ve Ekselansları bunu derhal başkente getirterek sandığın içine tıktı. Kısa süre sonra, Profesör müzeye gidip, aceleyle kopya ettiği yazıyı gözden geçirebilmek için mermeri görmek istediğinde, taşın alt üst bir şekilde konmuş olduğunu gördü ve elinden geleni yapmasına rağmen bir daha mermerin ön yüzünü göremedi.

Böylelikle Ekselansları'nın hayattaki amacının ne olduğunu açıklıkla görebiliriz.

O para istemez, çünkü Sultan'ın özel kesesinden amacına yeterli miktarları elde edebilir. Bir süre önce Babil'de Amerikan Enstitüsü'nün yapmayı önerdiği kazı için verilecek cömertçe bir ferman karşılığında istediği miktarı verebileceklerini söylemişti ama Ekselansları, Majesteleri Sultan'ın çok nazik olduğunu ve acilen paraya ihtiyaç duymadığını belirterek kibarca herhangi bir anlaşmaya yanaşmadı. Hamdi'nin ruhunun hasretini çektiği şey arkeolojik şöhrettir. Onun tutkusu ikinci bir Schliemann olmaktadır ve bu şanslı kazının onun yoluna çıkabileceği korkusuyla hangi koşul altında olursa olsun onun bir daha Truva'ya ayak basmasını yasaklamıştır. Ayrıca Hamdi, Sidon lahitlerinin kendisine arzu ettiği şöhreti sağlayacağını düşünmektedir; yanlış çıkarsa kendisiyle alay edileceği

Osman Hamdi, Doğu kıyafetleriyle resmini çektiyerek ünlü tablosu "Türbede"de kullanmıştır.

korkusuyla açıkça söylemeye çekinmekteyse de, muğlak bir şekilde, çevresinde savaş sahneleri olan lahitlerinden birinin Büyük İskender'in lahdi olduğunu ileri sürmektedir. Profesör Schliemann'ın çok sayıdaki pervasız iddiası hakkındaki alaylı yazıları okumuş olduğu için kendi de benzer bir duruma düşmekten korkmaktadır. Dolayısıyla bu lahdin fotoğraflarını çekirmiştir ve kendisini Kuruçeşme'de ziyaret eden arkeologların bunları görmesine izin vermekte ve onların çeşitli önerilerinden yararlanarak teorisini geliştirmektedir.

Her ne kadar Hamdi Bey, arkeoloji bağlamında, bir çeşit kendisine yar olmayanı başkasına da yar etmeyen, hayır, hatta kızgınlıkla pek çok kişinin ifade ettiği gibi bilimsel araştırmayı engelleyen birisi olarak nitelenebilirse de, herkesin hakkı verilmelidir. Ve hiç kuşkusuz, İstanbul'un camilerinin ve kamu binalarının toptan yağmalanmasını önlemek konusunda hatırı sayılır iyi işler yapmıştır. Kısa bir süre önce yüksek pozisyona sahip bir Paşa bir Fransızdan bir miktar para ödünç almış ve geri ödeme zamanı gelince gerekli miktarı denkleştirememiştir. "Ama" demişti, "hiç param olmadığı için size para veremiyorsam da, size en azından, kârlı bir görev verebilirim. Sultanların harap durumda olan türbelerini onarabilirsiniz.

İnsanların değer verdiği eski çinileri, Fransa'da yapılmış modern çinilerle değiştirebilirsiniz. Söylemeye gerek bile olmadığı üzere bu görev hevesle kabul edilmiş ve keyifle işe başlayan Fransız türbelerden birinin altında bir sandık içinde bir öbek eski çini bulmuştu. Geride kalmış bir çağın basiretli Türkleri restorasyonu düşünerek bunları oraya koymuştu ama bu neslin Türkleri bunların varlığından habersizdi. Böylelikle kasa kasa değerli çini toplanmış ve Fransa'ya gönderilmişti. Restorasyon yapılmasının kesinlikle gerekli olduğu ortaya çıkınca da yeni ucuz Fransız çinileri kullanılmıştı ve dolayısıyla Fransız alacaklı Paşa'ya vermiş olduğu miktarın kat kat üstünde para kazanmıştı. Böyle bir yağma olayının tekrarı, Hamdi'nin sıkı denetimi altında pratik olarak olanaksızdı.

Bununla birlikte, kurnaz bir imam, bu konudaki zaptiye nizamnamesini aşağıdaki şekilde etkisiz hale getirmeyi kurmuştu. Haliç'in biraz yukarlarında çok harap durumda olan bir caminin imamıydı. Durumu merkeze bildirdi ve onarım için evkaftan izin aldı. Yaptığı ilk iş caminin içini, çinileri ve herşeyi ile badana ettirmek ve işine geldiği şekilde restorasyon tamamlanınca da, görevi caminin içindeki ve dışındaki her şeyin envanterini tutmak olan kontrolöre haber saldı. Kontrol usulüne uygun olarak yapıldı ve cami çinisiz bir cami olarak kayda geçirildi. Kurnaz imam geceleri duvarlardan çinileri çıkarıp sonra yerlerini yeniden badana etmek için güvenli süre olan altı ayın geçmesini hiç sesini çıkarmadan bekledi. Elindeki bu hazine ile tanıdık bir antika simsarının pazardaki dükkanına koştu ve pazarlığını yaptı. Bu tür küçük yağma olayları hâlâ sık sık görülür bir müzenin en aldanmaz müdürü bile bunlarla başa çıkamaz.

Genç Türkiye şu son günlerde pek çok kural dışı şey üretmiştir ve şimdi İstanbul'u ziyaret eden bir yabancı geleneksel olarak Osmanlı pek az şeyin kaldığını görmekten hayrete düşer. Yine de sanırım bu kural dışılıkların en büyüğü Ekselansları Hamdi Bey'dir çünkü insan Kaffir'lerden ya da Hottento'lardan* sanatçı çıkmasını bekler ama Türkler'den beklemez. Eğer bilimsel araştırmadan kalıcı herhangi bir yarar sağlanabileceği düşünülürse ya da Osmanlı İmparatorluğu'nda yer alan muazzam hazinelerin sonunda güvenliğinin korunabileceğine inanılırsa, Hamdi herkesin desteğine sahip olacaktır. Görüldüğü kadarıyla şu sırada her türlü teşebbüs felce uğramıştır. Filistin Araştırma Fonu, Amerikan Enstitüsü, Fransız, Alman ve İngiliz arkeoloji dernekleri hepsi aynı şeyden şikayetçidirler. Ve Hamdi tanrısına kavuştuğunda İstanbul'a yeni yöneticiler bulunmadıkça gelecek de bugünkü kadar karanlık olacaktır.

* Güney Afrika'da iki yerli kabile ve bunlara mensup kişiler (çev. n.).